

RAT, DRŽAVA I DEMOKRACIJA

Mirjana Kasapović (2020) *Bosna i Hercegovina 1990. – 2020.: rat, država i demokracija*, Zagreb: Školska knjiga, 477 str.

Knjiga *Bosna i Hercegovina 1990. – 2020.: rat, država i demokracija* svojevrsna je kulminacija dugogodišnjeg znanstveno-istraživačkog rada Mirjane Kasapović u području političkog sustava Bosne i Hercegovine kao i izvora i uzroka nestabilnosti u toj zemlji, te je nastavak i proširenje knjige *Bosna i Hercegovina: podijeljeno društvo i nestabilna država*, koju je Kasapović objavila 2005. Ključno pitanje postavljeno u knjizi odnosi se na načine razrješavanja etničkih sukoba u pluralnim društvima putem političke organizacije. Budući da ta tema nije od značaja samo za Bosnu i Hercegovinu, Kasapović navodi primjere drugih država i društva zahvaćenih ovim problemima, kao i teorijske okvire koji nude idealtipska rješenja u okviru organizacije demokracije u podijeljenim društvima. Pritom autorica koristi širok spektar znanstvenih, političkih, aktivističkih i medijskih radova kako bi zaokružila perspektivu, uz sustavan i opsežan pregled različitih stavova i zaključaka o toj temi. Kasapović navodi autore kako iz regionalnog okruženja, tako i iz svjetske literature, uvijek uz kritiku odnosno analizu njihovih istraživanja i zaključaka. Usto donosi vlastite sudove i zaključke o tim pitanjima, koji se temelje na dostupnoj empiriji i teorijskoj dosljednosti.

U uvodu, osim sažetka poglavlja knjige, Kasapović prikazuje koliko se rat u Bosni i Hercegovini dojmio znanstvene zajednice u svijetu koja je putem metafora i asocijacija, prije svega vezanih u Drugi svjetski rat, ali i suvremene etničke sukobe, nastojala dati objašnjenje rata. Pritom navodi na koji su način u problematiku Bosne i Hercegovine

uveđeni pojmovi kao što su balkanizacija, ciprizacija, libanonizacija, palestinizacija, genocid, holokaust i sl., najčešće prejako i nesumjerljivo (str. 18). Ove i druge asocijacije nastale zbog već spomenutog velikog interesa znanstvene zajednice za etničke sukobe u modernim društvima, višekratno se spominju u knjizi, koja je strukturirana na način da pokriva središnje teme interesa međunarodnih znanstvenih rasprava.

Činjenica da prvo poglavlje, naslovljeno „Bosna i Hercegovina 1992. – 1995.: Građanski rat ili vanjska agresija“, zauzima značajan dio knjige (str. 25–157), jasno ukazuje na to da odgovor na ovo pitanje nije bez kontroverzi. Osobito je značajna razlika u analizi stranih autora s jedne strane, te pojedinih bošnjačkih i hrvatskih s druge strane. Kasapović se jasno određuje bliže stranim autorima tvrdeći kako je rat u Bosni i Hercegovini bio „poglavitno etnički građanski rat koji je imao duboke unutarne korijene“ (str. 37). Kako bi odgovorila na pitanje je li taj rat građanski rat, navodi konstitutivne elemente građanskih ratova: nasilan sukob unutar granica međunarodno priznate države, sukob vojno i politički organiziranih aktera koji imaju državno-političke vizije ili programe, sudjelovanje vlasti kao jedne strane u sukobu, novačenje ratnih aktera iz lokalnih zajednica, masovna stradanja koja razlikuju rat od povremenih oblika nasilja, učinkovit otpor slabije strane koji rat ne pretvara u jednostrani pokolj i sklapanje mirovnog sporazuma kao jednog od načina završetka rata (str. 40–104). Kasapović zaključuje da su svi ili bar većina ovih elemenata bili prisutni u ratu u Bo-

sni i Hercegovini. U dijelu prvog poglavlja koji se bavi izgradnjom i konsolidacijom mira (str. 105–121), autorica ističe ulogu međunarodne zajednice u prestanku oružanih sukoba i ponovnoj izgradnji funkcionalne države. Štoviše, predstavnik međunarodne zajednice ima znatne ovlasti i 25 godina nakon završetka rata, te se postavlja pitanje je li trenutačna situacija u Bosni i Hercegovini doista pozitivni mir u kojem nije nužna vojna i politička prisutnost međunarodnih aktera ili se radi o „relativnom“ odnosno „hladnom“ miru. U potpoglavlju „Etnički građanski rat u Bosni i Hercegovini 1992. – 1995.“ (str. 121–133) Kasapović iznosi stav da se u Bosni i Hercegovini vodio građanski rat etničkog tipa (str. 125), sustavno eliminirajući druge tipove rata (vjerski, ideološki, ekonomski itd.) kao primjerene za analizu tog sukoba. Pritom definira metastrukturalne uvjete (etnički heterogeno društvo, oblik političkog poretka, priroda države i razina gospodarske razvijenosti i jednakosti) i kontekstualne uvjete (politička difuzija međunarodnog poretka i priroda regionalnog okruženja) koji dovode do etničkog građanskog rata i općenito i u Bosni i Hercegovini. Potpoglavlje „Politička gledišta domaćih aktera o ratu“ (str. 133–152) bavi se načinima na koji su rat doživjele tri etničke skupine uključene u njega – Srbi ponajprije kao građanski rat, a Hrvati i Bošnjaci uglavnom kao vanjsku agresiju. Kasapović izlaže naracije o ratu koje su sve tri strane počele stvarati još tijekom njegovog trajanja, a dovršile po njegovom okončanju. Svaka strana traži „opravdanje“ za ulazak u sukob i smatra da se branila, a drugu ili druge dvije strane doživljava kao agresore. U posljednjem potpoglavlju, čiji je naslov „Narativni rat: sukobi o sukobu“, autorica zaključuje da je cilj spomenutih naracija i različitih kolektivnih sjećanja na rat izgradnja i nadogradnja nacionalnih identiteta te promoviranje nacionalnih politika uz istovremeno negiranje prava drugih

dviju strana na ostvarenje njihovih etničkih političkih interesa.

U drugom poglavlju, „Metode rješavanja sukoba u podijeljenim društvima“, Kasapović razmatra nasilne i mirne metode razrješavanja sukoba u podijeljenim društvima. U uvodnom dijelu jasno razlučuje razlike između pluralnih i pluralističkih društva, te definira Bosnu i Hercegovinu kao pluralno, odnosno podijeljeno društvo. U nasilne metode rješavanja sukoba koje su u određenoj mjeri 1990-ih postojale u Bosni i Hercegovini autorica ubraja: genocid, etničko čišćenje, prisilnu razmjenu i premještanje stanovništva te nasilnu podjela ili secesiju (str. 169). Svaku od spomenutih nasilnih metoda Kasapović prvo teorijski razjašnjava, zatim navodi povijesne primjere tih metoda i na kraju ih primjenjuje na slučaj Bosne i Hercegovine. Dok genocid i razmjena stanovništva nisu bili široko rasprostranjeni (iako sve tri etničke zajednice imaju različitu percepciju o tim pitanjima), posljedice etničkog čišćenja vide se i danas. Od mirnih metoda rješavanja sukoba autorica daje iscrpan pregled dvije najutjecajnije škole institucionalnog rješavanja sukoba u podijeljenim društvima: konsocijacijske i centripetalne. Kasapović detaljno analizira teorijske principe konsocijacijske škole, počevši od njenog utemeljitelja Arenda Lijpharta pa do klasične, liberalne i deliberativne konsocijacije, koje su se razvile iz njegovih radova. Analizu centripetalne teorije počinje analizom radova njezina utemeljitelja Donalda L. Horowitza te navodi glavne metode koje se upotrebljavaju u centripetalnom sustavu: izborni sustav alternativnog glasa, predsjednički sustav i neetničku federaciju. Usto iznosi kritike obje škole te zaključuje da je izvorni model konsocijacijske demokracije uspostavljene Daytonskim sporazumom kasnije bitno mijenjan političkim intervencijama međunarodnih aktera koje su sadržavale različite centripetalne aranžmane. Na kraju poglavlja autorica

analizira argumente za i protiv podjele država općenito, te Bosne i Hercegovine specifično te zaključuje da je Bosna i Hercegovina na jedan način mirovnim sporazumom podijeljena, a na drugi način združena. Pitanje treba li doći do podjele Bosne i Hercegovine, ali i drugih balkanskih država, i dalje je kontroverzno i obično se svodi na „biranje manjeg zla“ (str. 352), zaključuje Kasapović.

U trećem poglavlju, „Mir, država i demokracija u Bosni i Hercegovini 1990. – 2020.“, nakon teorijskog uvoda Kasapović zaključuje da je u Bosni i Hercegovini došlo do inverzije konvencionalne političke prakse: umjesto da mir prethodi državi, a država demokraciji, u Bosni i Hercegovini prvo je došlo do dogovora o demokraciji, zatim o državi, a tek naposljetku o miru zbog toga što Srbi, Hrvati i Bošnjaci imaju različita, najčešće nepomirljiva stajališta o miru, državi i demokraciji. Ne postoji konsenzus o budućnosti države i njenom političkom uređenju (str. 387) pa su moguća rješenja ili podjela države ili etnička fisija ili fuzija. Budući da podjela države nije realna opcija zbog uloge međunarodnih aktera, moguća rješenja su etnička fisija (podjela države na nove države ili proliferacija odnosno nastanak novih skupina iz postojećih etničkih skupina) ili etnička fuzija (amalgamacija više etničkih skupina u novu skupinu ili inkorporacija jedne ili više skupina u neku od postojećih skupina). Ipak, autorica zaključuje, sve spomenute opcije imaju male šanse da se ostvare (str. 390).

U četvrtom poglavlju, „Bosna i Hercegovina između ortodoksne konsocijacije i integrativne majorizacije“, Kasapović analizira Bosnu i Hercegovinu u njenom izvornom obliku „čiste“ konsocijacije, a potom i njenu preobrazbu u liberalnu konsocijaciju, te pokušaje da postane liberalna demokracija. Pritom analizira, primjerice, izbor Željka Komšića za hrvatskog člana Predsjedništva Bosne i Hercegovine unatoč tome što nema potporu većine

hrvatskog naroda (str. 410–426) i „slučaj Sejdić-Finci“ kojim je bitno ugrožena načelna tripartitna podjela vlasti u Bosni i Hercegovini, ali i konsocijacijski poredak države. Posebnu temu predstavljaju i reforma sustava izbora parlamenta te reforma parlamentarnog sustava. Nijedan prijedlog za institucionalno rješavanje ovih pitanja nije općeprihvaćen (str. 439). Uspoređujući uspješan konsocijacijski model Južnog Tirola (talijanske pokrajine s većinski austrijskim stanovništvom) i stanje u Bosni i Hercegovini, Kasapović u zaključku poglavlja nudi objašnjenje za tezu da Bosna i Hercegovina nije uspješna konsocijacija niti ima osnovne pretpostavke da to postane. Od mnogih obilježja političkog života koji su nužni za uspješnu uspostavu konsocijacije, Bosna i Hercegovina nema gotovo nijedno, ili ima tek u naznakama, a glavna prepreka je nepostojanje snažne vlasti. Bosna i Hercegovina ima slabu vlast koja nije bila jasan ratni pobjednik, pa je morala pristati na velike koncesije pobunjeničkoj strani, prije svega na prihvaćanje Republike Srpske kao entiteta (str. 460).

Posljednje poglavlje, „Zaključno razmatranje: rat znanaca, a ne rat stranaca“, bavi se pitanjem kako je rat uništio društveno tkivo i društvene odnose između pojedinaca i zajednica u Bosni i Hercegovini. Knjiga završava analizom pojmova „raja“ i „komšilik“, koji imaju važno mjesto u bosanskohercegovačkom društvenom životu, ali i kulturi sjećanja. U ratu su raja i komšilik nestali iz društvenog života kao pozitivne nadidentitetske pojave, a ostale su partikularne naracije i različita ratna iskustva pojedinaca i zajednica. Ponovno spajanje društvenog tkiva Bosne i Hercegovine bit će mnogo teže od izgradnje političkih institucija.

Ova knjiga je možda najznačajnije i najopsežnije djelo koje se bavi političkim uređenjem Bosne i Hercegovine. Kasapović koristi brojne autore i perspektive u pokušaju odgovora na

pitanje je li moguć opstanak Bosne i Hercegovine kao države. Budući da nije politička aktivistica, autorica ne daje jednoznačan odgovor na to pitanje, ali preciznom i sustavnom analizom sumira različite političke teorije koje nude rješenja, usput iznoseći i njihovu kritiku. Detaljno je razjasnila nekoliko osnovnih dilema: 1) rat u Bosni i Hercegovini je bio etnički građanski rat, a ne vanjska agresija, 2) Bosna i Hercegovina neće postati stabilna konsocijacijska demokracija sve dok tri konstitutivna naroda ne prihvate konsenzus o političkom uređenju te države, i 3) mir

u Bosni i Hercegovini trenutačno se održava isključivo uz nadzor međunarodne zajednice, ne postoji značajna unutarnja politička sila koja bi vodila postizanju konsenzusa, već sve tri strane nastoje ostvariti svoje partikularne nacionalne, etničke interese u okviru postojećeg političkog sustava. Knjiga donosi i opsežan pregled relevantne znanstvene literature o Bosni i Hercegovini pa je odlična polazna točka svima koje zanima Bosna i Hercegovina i nema sumnje da će poslužiti kao temelj za nova istraživanja i tumačenja bliske prošlosti, sadašnjosti i budućnosti Bosne i Hercegovine.

Mislav Novaković